

УДК 341.3:341.645.2

Віталій Гутник,
 аспірант кафедри міжнародного права
 факультету міжнародних відносин
 Львівського національного університету
 імені Івана Франка

ПРИНЦИП ПРЕЗУМЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У ПРАКТИЦІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ ТА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Стаття присвячена принципу презумпції невинуватості в практиці діяльності Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного кримінального суду. Розглянуті теоретичні концепції та рішення Міжнародного кримінального суду і Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії, які стосуються предмета дослідження. Визначені особливості даного принципу в кожній з розглядуваних судових установ.

Ключові слова: принцип, презумпція невинуватості, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний суд, судове рішення.

Презумпція невинуватості розглядається як у національному, так і в міжнародному праві як фундаментальний принцип кримінального судочинства [1; 2; 3] та права на справедливий судовий розгляд [4], що має свою метою забезпечити повагу до людської гідності в процесі розслідування та судового розгляду кримінальної справи [5].

У міжнародно-правій доктрині презумпцію невинуватості розглядають у широкому та вузькому значеннях. У вузькому вона зводиться до обов'язку обвинувачення нести тягар доказування [6] та обмежується тільки стадією судового розгляду справи по суті [7].

За широким підходом принцип презумпції невинуватості втілюється у всіх стадіях провадження у справі (до винесення вироку суду) [8] та складається, як слушно зауважує А. Касезе, з трьох складових: 1) особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину, до доведення вини вважається невинуватою; 2) тягар доказування лежить на обвинуваченні; обвинувачений може надавати докази, які спростовують обвинувачення, проте він не зобов'язаний доводити свою невинуватість; 3) для визнання обвинуваченого винним у

вчиненні злочину суд зобов'язаний встановити його вину відповідно до існуючих стандартів доказування та внутрішнього переконання судді — l'intime conviction du juge (у країнах континентальної правої системи) чи встановити вину обвинуваченого за відсутності будь-яких сумнівів у ній — finding the accused guilty beyond a reasonable doubt (у англо-американській правовій системі) [9].

Значного розвитку принципу презумпції невинуватості знайшов у Статутах Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії, Міжнародного кримінального суду, іх Правилах процедур та доказування (далі — ППД). Неодноразово порушувалися питання, пов'язані з презумпцією невинуватості, під час розгляду справ зазначеними судовими інституціями. Враховуючи дещо різне формулювання даної гарантії у Статуті Трибуналу та Статуті Суду, а також у їх ППД та різні аспекти, які зустрічалися у практиці їх діяльності, вбачаємо за необхідне проаналізувати особливості презумпції невинуватості окремо у Трибуналі та Суді.

Відповідно до п. 3 ст. 21 Статуту Трибуналу обвинувачений вважається невинуватим, доки його вина не буде до-

ведена відповідно до положень вказаного Статуту. Тому зі змісту цієї норми вбачається, що обвинувачення повинне довести вину і така вина не може презумуватися, висновок про винуватість повинен бути зроблений на підставі обставин справи [10]. Крім того, винуватість особи у вчиненні злочину повинна бути доведена відповідно до положень, визначених у Статуті Трибуналу.

Тягар доказування вини покладається на обвинувачення протягом усього судового розгляду і стосовно кожного індивідуального факту, на які посилається обвинувачення [11], і не може перекладатися на сторону захисту [12]. Питання тягара доказування вини обвинуваченого розглядалося Трибуналом також у контексті «більш економічної методики судового розгляду» [13]. Так, відповідно до пр. 94(В) ППД Трибуналу Судова палата може брати до уваги без потреби доказування відомі суду факти чи документальні докази з інших судових процесів, якщо вони стосуються питань, які розглядаються в даному судовому процесі. У справі Мілошевича Апеляційна палата визначила, що таке рішення (брати до уваги без потреби доказування відомі суду факти) Судової палати засновується на загальновідомій презумпції достовірності фактів, які були встановлені під час інших судових розглядів, і тому вони не повинні доказуватися знову під час судового розгляду [14]. Тобто в даному випадку факти, на які посилається обвинувачення і які встановлені в інших судових процесах, не потребують доказування, а отже, щодо таких фактів з обвинувачення знімається тягар доказування вини.

У пр. 87(А) ППД Трибуналу визначено, що вина особи може бути встановлена тільки тоді, коли більшість Судової Палати буде переконана, що вина є доведеною поза розумними сумнівами. Тому, наголошується у вироку у справі Купре, для засудження підсудного за вчинення злочину, обвинувачення повинно переважати Судову палату (поза розумними сумнівом), що підсудний є винним [15]. Для визначення, що обвинувачення довоно вину обвинуваченого поза розумними сумнівом за кожним пунктом обвинувачення, Судова палата повинна встанови-

ти, чи є якісі інші розумні тлумачення наявних доказів, окрім тих, які підтверджують вину обвинуваченого [16]. Будь-які сумніви повинні тлумачитися на користь обвинуваченого [17]. А при недостатності доказів винуватості обвинуваченого Судова палата повинна його віправдати [18].

Важливою перепоною у забезпеченні презумпції невинуватості є діяльність журналістів і сприйняття громадськістю особи, щодо якої ведеться розслідування чи судовий розгляд справи. Дане питання порушувалося у вступній промові захисника Н. Оріка, який (захисник) слушно стверджував, що члени громадськості, які спостерігають за справою його підзахисного і мало розуміють у кримінальному судочинстві, їй у цій справі зокрема, дивлячись на його підзахисного (який сидить на лаві підсудних), задають собі запитання: «Що він вчинив?». Звичайно, що в цьому випадку презумпція невинуватості не буде дотримуватися [19].

На відміну від Статуту Трибуналу, де презумпції невинуватості приділяється тільки один пункт ст. 21, у Статуті Суду презумпції невинуватості присвячена окрема стаття (ст. 66), що підкреслює особливе значення цієї гарантії серед інших гарантій прав обвинувачених.

Відповідно до ст. 66 Статуту Суду кожен вважається невинуватим, доки його вина не буде доведена в Суді відповідно до застосованого закону. Тягар доказування вини обвинуваченого лежить на прокурорі. Для засудження обвинуваченого Суд повинен переважати у тому, що обвинувачений винен і це не підлягає сумнівам на розумних підставах.

Аналіз норм цієї статті дозволяє дійти висновку, що, на відміну від Статуту Трибуналу, презумпція невинуватості стосується ширшого кола осіб. Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 21 Статуту Трибуналу, презумпція невинуватості стосується тільки обвинувачених. Натомість за ст. 66 Статуту Суду «кожен» вважається невинуватим, доки його вина не буде доведена в Суді відповідно до застосованого закону. Таким чином, Статут Суду не обмежує застосування вказаної презумпції тільки щодо обвинувачених, за Статутом вона застосовується щодо будь-якої особи [20]. Також, на від-

міну від ст. 21 (3) Статуту Трибуналу, відповідно до якої винуватість обвинуваченого повинна бути встановлена тільки відповідно до положень Статуту Трибуналу, ст. 66(1) Статуту Суду вимагає доказування вини відповідно до застосовуваного закону, що логічно випливає зі ст. 21 Статуту Суду, а отже, значно розширяє правову базу вимог, яким має відповідати доказування вини особи.

Стаття 66 Статуту Суду звертає особливу увагу на те, що тягар доказування вини обвинуваченого лежить на прокурорі. Даному положенню кореспондує ст. 67(1) (i), відповідно до якої на обвинуваченого не може покладатися тягар доказування його невинуватості, або покладатися обов'язок заперечувати обвинувачення.

Необхідно окрему увагу звернути і на той факт, що, на відміну від національних судів, де обвинувачення може бути представлене потерпілим (жертвою злочину) [21], практика Суду входить із того, що обов'язок доводити вину обвинуваченого є функцією обвинувачення [22] та виключно на нього покладається [23; 24]. Обвинувачення повинне довести всі елементи складу злочину, що інкримінується обвинуваченому [25]. Потерпілі ж тільки беруть участь у процесі для вираження своїх поглядів та міркувань [26].

Суд для засудження обвинуваченого відповідно до ст. 66(3) Статуту Суду повинен переконатися у тому, що обвинувачений винен і це не підлягає сумнівам на розумних підставах. Таким чином, стаття 66 (3) Статуту Суду встановлює стандарт доказування [26], за яким обвинувачення повинне переконати Судову палату поза будь-яким розумним сумнівом щодо кожного пункту обвинувачення, що обвинувачений вчинив злочин. У даному контексті слід звернути увагу, що ст. 74 (3) Статуту Суду (як і пр. 87 (A) ППД Трибуналу) не вимагає одностайного прийняття рішення, для прийняття рішення достатніми є голоси більшості суддів. Таким чином, для встановлення вини обвинуваченого поза розумними сумнівами більшість суддів повинна прийти до переконання, що обвинувачений є винним. Більше того, ні Статут Суду, ні його ППД не зобов'язують Судову палату тлумачити будь-які

сумніви на користь обвинуваченого. Не міститься таке положення і у практиці діяльності Суду. Тому, зазначає С. Заппала, судді можуть встановлювати вину обвинуваченого за висновками, які засновані на суперечливому аналізі доказів, досліджених при розгляді справи по суті [27].

Суд у своїй практиці акцентує увагу, що для прийняття рішення, що обвинувачений є винним «поза розумним сумнівом» важливими є попередні етапи провадження у справі, які максимально зменшують «розумні сумніви» і можливість прийняття необґрутованого та несправедливого вироку суду. Зокрема при затвердженні обвинувачення до початку судового розгляду, відповідно до ст. 61(5) Статуту Суду, прокурор повинен підтримувати кожен пункт обвинувачення доказами, які є достатніми для встановлення істотних підстав вважати, що дана особа вчинила злочин, в якому її обвинувачують. Згідно зі ст. 61(7) Статуту Суду Палата попереднього провадження для затвердження обвинувачення повинна дійти висновку, що є достатні докази для встановлення істотних підстав вважати, що дана особа вчинила кожен зі злочинів, в яких її обвинувачують. А тому практика Суду входить з того, що Палата попереднього провадження виконує функцію «фільтрації», обираючи тільки ті справи, в яких є достатньо доказів для встановлення істотних підстав вважати, що особа вчинила злочин, в якому її обвинувачують [28]. На відміну від Судової палати, Палата попереднього провадження не може встановлювати винуватість особи поза розумним сумнівом [29], а тому затвердження обвинувачень Палатою попереднього провадження не можна визначати як міні-судовий розгляд справи по суті (mini-trial) чи судовий розгляд справи по суті перед судовим розглядом справи по суті (trial before the trial) [30]. Тому практика Суду цілком логічно входить із того, що стандарт «істотних підстав вважати» (за наявності яких затверджуються обвинувачення), є нижчим за стандарт «поза розумним сумнівом» (який є необхідним для винесення обвинувального вироку Суду) [31; 32].

Отже, узагальнюючи наведене вище, можна дійти таких висновків.

Принцип презумпції невинуватості являє собою кримінально-процесуальну гарантію, яка втілюється в усіх стадіях провадження у справі (до набрання законної сили обвинувальним вироком суду) та має свою метою забезпечити повагу до людської гідності під час розслідування та судового розгляду справи.

Порівнюючи правове регулювання презумпції невинуватості за Статутом Трибуналу та Статутом Суду необхідно звернути увагу, що, на відміну від Статуту Трибуналу, де презумпції невинуватості приділяється тільки один пункт ст. 21, у Статуті Суду презумпції невинуватості присвячена окрема стаття (ст. 66), що підкреслює особливе значення цієї гарантії серед інших гарантій прав обвинувачених. Також аналіз згаданих статутів дозволяє дійти

висновку, що, на відміну від Статуту Трибуналу, за Статутом Суду презумпція невинуватості стосується ширшого кола осіб. Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 21 Статуту Трибуналу, презумпція невинуватості стосується тільки обвинувачених. Натомість Статут Суду (ст. 66) не обмежує застосування вказаної презумпції тільки щодо обвинувачених, за Статутом вона застосовується щодо будь-якої особи. На відміну від ст. 21(3) Статуту Трибуналу, відповідно до якої винуватість обвинуваченого повинна бути встановлена тільки відповідно до положень Статуту Трибуналу, ст. 66(1) Статуту Суду вимагає доведення вини відповідно до застосованого закону, що значно розширяє правову базу вимог, яким має відповідати доведення вини особи.

ПРИМІТКИ

1. Schwikkard P. The presumption of innocence: what is it? / P. Schwikkard // S. Afr. J. Crim. Just. — Vol. 11. — 1998. — P. 396.
2. Haveman R. Supranational criminal law: a system sui generic / R. Haveman, O. Kavran, J. Nicholls. — Intersentia nv, 2003. — P. 211.
3. The status of international treaties on human rights. — European Commission for Democracy through Law, Universidade de Coimbra. Faculdade de Leis, International Association of Constitutional Law. — Council of Europe Publishing, 2006. — P. 211.
4. McGoldrick V. The permanent international criminal court: legal and policy issues/ V. McGoldrick, P. Rowe, E. Donnelly. — Hart Publishing, 2004. — P. 300.
5. Salako S. Strict Criminal Liability: A Violation of the Convention? / S. Salako // The Journal of Criminal Law. — Vol. 70. — 2006. — P. 540.
6. Kiselbach D. Pre-trial Criminal Procedure: Preventive Detention and the Presumption of Innocence / D. Kiselbach // Criminal Law Quarterly. — Vol. 31. — 1989. — P. 175.
7. Ashworth A. Four threats to the presumption of innocence / A. Ashworth // The International Journal of Evidence and Proof. — Vol. 10. — 2006. — P. 244.
8. Там само.
9. Cassese A. International Criminal Law / A. Cassese. — Oxford, 2003. — P. 390.
10. Zappala S. Human rights in international criminal proceedings / S. Zappala. — Oxford University Press, 2003. — P. 97.
11. Prosecutor v. Kunarac. IT-96-23-A, IT-96-23/1-A, judgment, 12 June 2002, paras 63, 65 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf>
12. Bohlander M. International criminal justice: a critical analysis of institutions and procedures / M. Bohlander. — Cameron, 2007. — P. 106.
13. Knoops G. Theory and practice of international and internationalized criminal proceedings / G. Knoops. — Kluwer, 2005. — P. 27.
14. Prosecutor v. Slobodan MILOSEVIC. Case No.: IT-02-54-AR73.5. Decision on the Prosecution's Interlocutory Appeal Against the Trial Chamber's 10 April 2003 Decision on Prosecution Motion for Judicial Notice of Adjudicated Facts, 28 October 2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/acdec/en/031028.htm
15. Prosecutor v. Zoran KUPRE[KI], Mirjan KUPRE[KI], Vlatko KUPRE[KI], Drago JOSIPOVIĆ, Dragan PAPIĆ, Vladimir [ANTI], also known as «VLADO». Case No.: IT-95-16-T, Judgment. 14 January 2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e.pdf>

16. Prosecutor v. Mitar VASILJEVIC. Case: IT-98-32-T, Judgment. 29 November 2002, para.12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/tjug/en/vas021129.pdf>
17. Bohlander M. Зазнач. праця. — Р. 107.
18. Prosecutor v. Mitar VASILJEVIC. Case: IT-98-32-T, Judgment. 29 November 2002, para.12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/tjug/en/vas021129.pdf>
19. Transcript Page 263 line 1 -7, Prosecutor v. Oric. October 6.2004. Case No. IT-03-68-T [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/oric/trans/en/041006IT.htm>
20. Knoops G. Зазнач. праця. — Р. 29.
21. Situation in the Democratic Republic of the Congo. Prosecutor v Dyilo. Case No. ICC-01/04-01/06, Public Document. Observations of the Legal Representatives of Victims a/0001/06 to a/0003/06, 12 October 2007, para.4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://wwwold.icc-cpi.int/library/cases/ICC-01-04-01-06-982-tENG_English.pdf
22. Situation in the Democratic Republic of the Congo. Prosecutor v Dyilo. Case No. ICC-01/04-01/06 OA 9 OA 1, Public Document. Judgment on the appeals of The Prosecutor and The Defence against Trial Chamber I's Decision on Victims' Participation of 18 January 2008, 11 July 2008, para.93 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc529076.PDF>
23. Situation in the Democratic Republic of the Congo. Prosecutor v Dyilo. Case No. ICC-01/04-01/06, Prosecution's Document in Support of Appeal against Trial Chamber I's 18 January 2008 Decision on Victims' Participation, 10 March 2008, para.33 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://wwwold.icc-cpi.int/library/cases/ICC-01-04-01-06-1219-ENG.pdf>
24. Situation in the Central African Republic. Prosecutor v J.Gombo. Case No. ICC-01/05-01708, Fourth Decision on Victims' Participation, 12 December 2008, para.96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc610092.pdf>
25. Bantekas I. International criminal law / I. Bantekas, S. Nash. — Edition: 2. — Routledge Cavendish, 2003. — Р. 128.
26. Situation in Darfut, Sudan. Case No.: ICC-02/05. OPCD appeal brief on the «Decision on the Requests of the OPCD on the Production of Relevant Supporting Documentation Pursuant to Regulation 86(2)(e) of the Regulations of the Court and on the Disclosure of Exculpatory Materials by the Prosecutor», 4 February 2008, para.3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc431986.PDF>
27. Zappala S. Зазнач. праця. — Р. 98.
28. Situation in the Central African Republic. Prosecutor v J.Gombo. Case No. ICC-01/05-01708, Fourth Decision on Victims' Participation, 12 December 2008, para.96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc610092.pdf>
29. Situation in the Central African Republic. Prosecutor v J.Gombo. Case No.: ICC-01/05-01/08. Decision on the Evidence Disclosure System and Setting a Timetable for Disclosure between the Parties, 31 July 2008, para.10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc539161.pdf>
30. Situation in the Democratic Republic of the Congo. Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui. Case No.:ICC-01/04-01/07. Decision on the Set of Procedural Rights Attached to Procedural Status of Victim at the Pre-Trial Stage of the Case, 13 May 2008, para.100 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc486390.PDF>
31. Situation in the Democratic Republic of the Congo. Prosecutor v Dyilo. Case No. ICC-01/04-01/06. Judgment on the Prosecutor's appeal against the decision of Pre-Trial Chamber I entitled «Decision Establishing General Principles Governing Applications to Restrict Disclosure pursuant to Rule 81 (2) and (4) of the Rules of Procedure and Evidence», 13 October 2006, para.56 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc193057.PDF>
32. Situation in the Democratic Republic of the Congo. Prosecutor v Dyilo. Case No. ICC-01/04-01/06, Prosecution's Document Addressing Matters that were Discussed at the Confirmation Hearing, 4 December 2006, para.9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc243643.PDF>

Гутник Виталий. Принцип презумпции невиновности в практике деятельности Международного трибунала по бывшей Югославии и Международного уголовного суда.

Статья посвящена принципу презумпции невиновности в практике деятельности Международного трибунала по бывшей Югославии и Международного уголовного суда. Рассмотрены теоретические концепции и решения Международного трибунала по бывшей Югославии и Международного уголовного суда, которые имеют отношение к предмету исследования. Определены особенности данного принципа в каждом из рассматриваемых судебных учреждений.

Ключевые слова: принцип, презумпция невиновности, Международный трибунал по бывшей Югославии, Международный уголовный суд, судебное решение.

Gutnik Vitaliy. The principle of presumption of innocence in practice of the International Tribunal for Former Yugoslavia and the International Criminal Court.

The article deals with the principle of presumption of innocence in practice of the International Tribunal for Former Yugoslavia and the International Criminal Court.

Theoretical concepts and decisions of the International Tribunal for Former Yugoslavia and the International Criminal Court are analyzed. The peculiarities of the given principle in both judicial establishments are defined.

Key words: principle, presumption of innocence, International Tribunal for Former Yugoslavia, International Criminal Court, court decision.